

پایش ملی انسان، محیط زیست و توسعه پایدار

بانگاه پژوهش، سران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهران

۱۳۸۸، شماره ۱۲

انسان و حفاظت از میراث طبیعی راهبردی به توسعه پایدار

فاطمه فرح زادی^{۱*}، مریم نوروزی^۲

چکیده:

برای تعادل بخشیدن به حیات انسانها و تأمین نیازهای اساسی ارتقاء سطح کیفیت زندگی برای همه افراد جامعه که توسعه پایدار را به دنبال خواهد داشت، توجه به امر حفاظت از میراث طبیعی و نقش انسان در این حفاظت جایگاه ویژه ای دارد. میراث طبیعی بیان کننده پیشینه تاریخی و تمدن و جاذبه های طبیعی هر کشوری است که شکل گیری و به وجود آمدن آن طی سالیان متمادی صورت گرفته است. بشر خود دارای ابعاد گوناگون مادی، معنوی، فرهنگی و اخلاقی می باشد. محیط پیرامونی نیز متأثر از ابعاد بشری است که در این محیط زندگی می کند و هویت افراد یک جامعه نیز تحت تأثیر محیط طبیعی آنها شکل می گیرد. توسعه کامل زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و افراد یک جامعه باهم مرتبط باشند. لازمه تحقق این هدف داشتن اخلاق زیست محیطی برای تمامی اقشار یک جامعه است. اخلاق زیست محیطی، رفتار مطلوب بشر نسبت به محیط زندگی او اعم از محیط طبیعی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است و اگر افراد یک جامعه چنین خصوصیتی داشته باشند، شرایط لازم برای توسعه پایدار فراهم خواهد شد. در رسیدن به توسعه پایدار، عوامل متعددی نقش دارند ولی آنچه که در حفاظت از میراث طبیعی حائز اهمیت است، توجه دادن سیاستگذاران به گونه ای از برنامه ریزی توسعه است که از نظر استفاده از منابع طبیعی و نیروی انسانی و منابع مالی و سایر منابع بهینه بوده و تداوم توسعه را تضمین نماید.

کلمات کلیدی: انسان، میراث طبیعی، حفاظت، توسعه پایدار

۱- عضو هیات علمی گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن

۲- عضو هیات علمی گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن

مقدمه:

با دخل و تصرف بی رویه انسان در محیط پیرامون و تهدید منابع طبیعی، در عصر حاضر که دوران مبارزه با آلودگیهای زیست محیطی است حفاظت از میراث طبیعی به یک ضرورت تبدیل شده است. انجام چنین کاری منافع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیار زیادی دارد که به عنوان عاملی مؤثر نقش خود را در ایجاد و برقراری توسعه پایدار ایفاء می کند. بهره برداری از منابع طبیعی گرچه آثار منفی دارد و موجب تخریب محیط زیست می شود، اما نمی توان آن را متوقف کرد. بنابراین تمام تلاشها در راستای حفظ محیط زیست می باشد، در عین این که مانعی برابر رشد و توسعه آن ایجاد نگردد و اجازه دهیم فرآیندهای رشد روال خود را داشته باشند و با استفاده از روشهای تخصصی و با پذیرش نظام خاصی از اخلاقیات با آن برخورد نمود. به این ترتیب می توان تا حد ممکن از آسیب رساندن به محیط زیست و جاذبه های طبیعی و توریستی در آن جلوگیری کرد.

محیط زیست و میراث طبیعی و جاذبه های موجود در آن که هدیه الهی به بشر است به عنوان اندوخته ای بارور، و موزه ای ماندگار و زنده برای انسان حریص است. این انسان مصرف کننده، سازنده و مخربی که سالهای متمادی همزیست با آن است، و اینک بیش از هر زمان دیگر به ارزش و اهمیت آن پی برده و برای حفظ حیات خود و آیندگان ناگزیر به حفاظت آن است و زمانی خواهد توانست به رشد و توسعه ای موزون، هماهنگ و پایدار دست یابد که با برنامه ریزیهای آگاهانه خود در حفظ و نگهداری آن بکوشد.

بیان مسأله

- حفاظت میراث طبیعی

میراث طبیعی که امروزه به ما رسیده حاصل گذشت سالهای متمادی و ساخته و پرداخته دست طبیعت و انسانهای زمان گذشته می باشد که این زمان هرگز دوباره بر نمی گردد و ساخت دوباره آن نیز امکانپذیر نمی باشد. نیروها و عواملی که پدید آورنده این گونه آثار طبیعی هستند در طول زمان و در شرایط مکانی خاص خود عملکردهای متفاوتی داشته اند و آنچه که امروزه ما شاهد آن هستیم و تحت عنوان میراث طبیعی از آن نام می بریم حاصل تأثیر عوامل طبیعی بر یکدیگر و دخل و تصرفات عوامل انسانی بر آنها است که چشم اندازهای متنوعی را به وجود آورده است و به لحاظ داشتن ویژگیهای خاص خود از دیگر پدیده های طبیعی متمایز است. این گونه پدیده ها در گذشته های دور نیز در گوشه و کنار کشورهای مختلف جهان وجود داشته ولی مطالعات چندانی بر روی آنها صورت نگرفته، در دهه های اخیر و با پیشرفتی که در تمامی علوم صورت پذیرفته، پژوهشگران علوم زمین به اهمیت آنها پی برده و کار مطالعاتی خود را در مورد بررسی، شناسایی و معرفی آنان به جهانیان شروع کرده اند. یونسکو از این گونه آثار تحت عنوان میراثهای طبیعی نام می برد و کلیه کشورهای جهان را بر آن داشته است که در حفظ و حراست از آنها بکوشند. زیرا این پدیده های طبیعی فقط متعلق به یک کشور خاص نیست، بلکه متعلق به کره خاکی است و کره خاکی نیز زیستگاه تمامی مردم جهان است و در صورتی که به محیط زیست آسیبی وارد شود، بازتابهای این آسیب را تمامی انسانها احساس خواهند کرد (یونسکو، ۱۳۷۵).

بنابراین، باید به دقت بر روی آثار به جای مانده از گذشتگان که امروزه ما امانتدار آن هستیم تأمل کنیم، آن را بشناسیم و ضمن حفاظت، مرمت و نگهداری از آنها، با ارائه طرحهای نو و پایدار آثار جدیدی ایجاد کنیم که بتوانیم چیزی را به عنوان نسل حاضر به آیندگان بسپاریم.

حفاظت از میراث طبیعی برای تعادل بخشیدن به حیات انسانها و دستیابی به توسعه پایدار و سازمان یافته، که روند تکامل تمدن بشری را در پی خواهد داشت، از چنان اهمیتی برخوردار است که یک بسیج عمومی، جهانی، دولتی و مردمی را می طلبد. مردم باید محیطهای طبیعی و فرهنگی را به عنوان نهاد همبستگی معنوی در اجتماعات محلی خود تلقی کنند و بدانند با انهدام و تخریب محیط طبیعی زندگی بشر به خطر می افتد. (رضوانی، ۱۳۸۷) امروزه در تمامی کشورها اهمیت حفاظت از محیط زیست توسط انسان که درون آن جای گرفته بر همگان روشن است.

افزایش بی رویه جمعیت، افزایش مصرف انرژی، افزایش دمای کره زمین، تخریب جنگلها و مراتع، از بین رفتن گونه های متفاوت گیاهی و حیوانی، بیابانزایی و پیشروی کویر، کاهش ذخایر آبهای زیرزمینی، شور شدن آبهای سطحی، فرسودگی و انهدام بناهای تاریخی و آثار فرهنگی، بهره برداری بی رویه از طبیعت و رها کردن انواع آلاینده ها در محیط زیست (زباله های اتمی، بیمارستانی، کارخانه های صنعتی) و مصرف بیش از حد سموم و مواد شیمیایی، آثار زیانبار و خسارات جبران ناپذیری را به بار خواهد آورد. (پاپلی یزدی، ۱۳۷۴)

اعتقادات دینی و ملی و فرهنگی ما نیز توجه خاصی به خلاقیت، ابتکار، حفظ و نگهداری محیط زیست و آثار فرهنگی دارد. روند تخریب منابع طبیعی، آلودگیهای زیست محیطی، از بین رفتن آثار فرهنگی و یادمانهای تاریخی، توسعه موزون را در یک کشور به توسعه ناهماهنگ سوق می دهد. (سازمان پارکها، ۱۳۷۲)

بنابراین وظیفه کلیه افراد یک جامعه و دست اندرکاران امور برنامه ریزی و اجرایی یک کشور این است که به مسائل مربوط به حفاظت از میراث طبیعی برای دستیابی به توسعه پایدار بپردازند.

– انسان و رابطه آن با طبیعت

انسان دارای ابعاد گوناگون مادی، معنوی، فرهنگی و اخلاقی می باشد که از زمان آفرینش انسان و شروع زندگی او بر روی کره خاکی زمین دارای همزیستی با طبیعت پیرامون خود بوده است. از همان دوران، انسان نخستین همواره در سعی و تلاش بوده است که محیط پیرامون خود را بشناسد و بتواند از نیروها و ابزارهای موجود در آن در جهت بهبود کیفیت زندگی خود بهره گیرد و یک همزیستی مسالمت آمیزی را پایه ریزی نماید. گذشتگان ما همواره از شرایط طبیعی حاکم در محل سکونتشان تأثیر پذیرفته اند و در ارتباط با آنچه که محیط طبیعی در اختیارشان قرار داده فعالیت می کرده اند.

این روند ادامه داشت تا زمانی که انقلاب صنعتی رخ داد و انسان با تکنولوژیهای جدید آشنا شد، پیشرفتهای عظیم تکنولوژی استخراج نفت و سایر ذخایر زیرزمینی نیز استفاده هر چه بیشتر این منابع تجدید ناپذیر را فراهم آورد در نتیجه زندگی که در بستر طبیعی و همساز با طبیعت اطراف آن شکل می گرفت به دست فراموشی سپرده شد و استفاده از مصالح و ابزار مدرن که بعلا گسترش تکنولوژی در تمامی جهان پخش می شد متداول گشت و در نتیجه انسان به سمت تخریب و نابودی محیط زیست پیش رفت تا جایی که در دهه ۶۰ نهضتهای زیست محیطی، انتشار کتابهایی نظیر محدودیتهای رشد و اولین کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط زیست و توسعه که در سال ۱۹۷۲ در

استکهلم برگزار شده بود، کم‌کم توجه همگان رابه موضوع محیط زیست و حفاظت از آن برانگیخت. یکی از مهمترین پیش شرطهای تحقق توسعه پایدار در هر جامعه ای بر پایه آموزش فرهنگ افراد جامعه در رویایی با میراث طبیعی آن کشور و جامعه می باشد. فرهنگ مجموعه بهم پیوسته ای از ارزشهای مادی و معنوی است و محیط هم در مقابل آن تأثیر پذیر است. به یقین هویت فرهنگی افراد یک جامعه نیز تحت تأثیر محیط پیرامون آن ها شکل می گیرد. و تأثیر عوامل محیطی را در شکل گیری فرهنگ یک جامعه نمی توان نادیده گرفت.

برای رسیدن به توسعه پایدار داشتن اخلاق زیست محیطی برای تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور و در مقیاس جهانی، کره زمین اجتناب ناپذیر است. اخلاق زیست محیطی رفتار مطلوب بشری نسبت به محیط زندگی او اعم از محیط طبیعی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است. « (تومه، ۱۳۷۳) و در صورتی که افراد یک جامعه چنین خصوصیتی داشته باشند، شرایط لازم برای توسعه پایدار فراهم خواهد شد.

- توسعه پایدار:

«توسعه پایدار» به معنی ارائه راه حلهایی در مقابل الگوهای سنتی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی توسعه می باشد که بتواند از بروز مسایلی همچون نابودی منابع طبیعی، تخریب سامانه های زیستی (اکوسیستمها)، آلودگی جهانی تغییر اقلیم، افزایش بی رویه جمعیت، بی عدالتی و پایین آمدن کیفیت زندگی انسانهای حال و آینده جلوگیری کند. بنابراین توسعه پایدار تحولی است مواجه با تأمین نیازهای امروزی بدون از بین بردن قابلیت های نسل آینده در تأمین نیازهایشان. در واقع یک تحول، زمانی پایدار است که محافظ محیط و مولد فرصتها باشد. این تحول نیازمند پیوند ناگسستنی میان اکولوژی، اقتصاد و امنیت اجتماعی است و پیشرفتهای اقتصادی و شرایط زندگی اجتماعی باید در تطابق با جریان دراز مدت حفظ پایه های طبیعی زندگی باشند.

توسعه پایدار، توسعه ای است که نیازهای زمان حال را با رعایت حقوق و توانایی نسل آینده برای مواجه شدن با نیازهای آن برهه زمانی برطرف می سازد (تعریف کمیسیون «جهان و محیط» از توسعه پایدار). توسعه باید بر محیط طبیعی و محیط اجتماعی اثر مثبت داشته باشد و سلامت جسمی و روحی انسانها را تضمین کند. سلامت عبارت از وضعیت پایدار از خوب بودن در بوم سازگانه های (اکوسیستمهای) پایدار، در جهان پایدار است.

انسان سالم را باید در محیط زیست سالم جست و جو کرد. محیط زیست سالم را هم انسان سالم می سازد (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۶). بنابراین یکی از اهداف توسعه پایدار، ساختن انسانهای سالم و اعتلای کیفیت زندگی است. انسانهایی با جسمی سالم و استوار، اندیشه ای پویا و روحیه و روانی شاد و توام با رضایت خاطر مدنظر است. پس برای حفظ خودمان باید به طبیعت احترام بگذاریم. بنابراین برای حفظ بنیانهای جامعه، افزایش آگاهیهای عمومی ضروری است، تا بتوان کیفیت زندگی را بهبود بخشید که کمک نمود تا از محیط زیست بهتر حفاظت شود و شرایط توسعه پایدار فراهم آید. توسعه پایدار بر همبستگی میان نسلهای تأکید دارد و مبتنی بر آینده نگری است و به آیندگان می اندیشد، از امکانات موجود در حد نیاز و برحسب ضرورت استفاده می کند و اظهار می دارد که کره زمین و منابع طبیعی موجود در آن فقط متعلق به یک نسل نیست، بلکه آیندگان نیز باید به نحو مطلوب و عادلانه از آن بهره جویند. از این رو اخلاق زیست محیطی حکم می کند که نسل کنونی بیش از حد در

منابع طبیعی دخل و تصرف نکند، بلکه در حد نیاز از آن بهره برداری نماید و این امانت را که از گذشتگان به ما رسیده است با شرایط مطلوب به آیندگان بسپارد. «هدف اصلی توسعه پایدار تأمین نیازهای اساسی و ارتقاء سطح زندگی برای همه، حفظ و اداره اکوسیستمها و آینده ای امن تر و سعادت مندتر ذکر شده است. این هدف خود متضمن تناقضی است که بسیاری آن را از خصوصیات اصلی واژه توسعه پایدار می دانند. تأمین رشد لازم برای بهبود سطح زندگی عموم و آینده ای مرفه تر و در عین حال حفظ بوم سازگانهها، موضوع این است که با تغییراتی که بشر در محیط و بستر طبیعی خود پدید آورده است به چنان مرحله بحرانی از تاریخ خود رسیده است که ادامه حیات سالم در کره زمین را مستلزم تجدید نظر در فرضیاتی قرار می دهند که مدل‌های رایج برنامه ریزی و توسعه بر پایه آنها قرار گرفته اند (محمودی، ۱۳۷۵).

هدف توسعه پایدار توجه دادن سیاست گذاران به گونه ای از برنامه ریزی توسعه است که از نظر استفاده منابع طبیعی و نیروی انسانی و منابع مالی و سایر منابع بهینه بوده و تداوم توسعه را تضمین نماید. به طوری که حقوق نسل‌های آینده نیز حفظ گردد. در توسعه پایدار انسان به عنوان هدف نهایی توسعه مطرح است، به این ترتیب از زندگی پایدار (مادی و معنوی) بهره برده و این شانس را برای آیندگان نیز در نظر داشته باشد. توسعه پایدار امروزه به جنبه های مادی محیط زیست می پردازد که البته این خصیصه غالب و مسلط جوامع صنعتی است که تمرکز اصلی بر امور مادی و حداکثر جنبه های نفسانی است و نه بعد معنوی و روحانی. اما برای آن ویژگیهایی در جهان بینی اسلامی می توان ارائه کرد تا نسخه ای ملی و ایرانی از توسعه پایدار امکان معرفی یابد، که ضمن عاری بودن از نقایص مادی و محسنات معنوی فرهنگ ایرانی را نیز در خود داشته باشد. جنبه معنوی و مادی حیات و توجه به روح جمعی به جای فردگرایی و بسیاری ویژگیهای دیگر را می توان نسخه ایرانی توسعه پایدار دانست (محمودی، ۱۳۷۵).

پس از هم اکنون با تکیه بر ارزشهای والای انسانی افراد جامعه باید از توانمندیهای آنان به عنوان نیروهای کارآمد در جهت ایجاد عوامل مؤثر برای دستیابی به توسعه پایدار استفاده نمود. از این رو اولین گام در فرآیند توسعه پایدار، شناسایی محیط زیست طبیعی و حفاظت از آنچه که در آن نهفته است، می باشد. خاصه این که ما اکنون در جهانی زندگی می کنیم که با توسعه شهرنشینی و گسترش بی رویه و نابسامان شهرها، عدم توجه به مکان یابی صحیح تأسیسات صنعتی، آلودگیهای زیست محیطی، خصومتها و جنگهای مسلحانه و گسترش بدون برنامه گردشگری تهدیدی برای میراث طبیعی است (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۶). برای پیگیری اهداف حفاظتی و مراقبت مطلوبتر، کوشش زیادی از سوی برخی طرفهای ذی نفع از جمله یونسکو، اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت، در دست انجام است و در این زمینه کارهای بسیاری باید صورت گیرد. اگر بخواهیم به توسعه ای پایدار، موزون و عادلانه دست یابیم می باید، اقدامات زیادی را در سطوح ملی انجام دهیم و این کار مستلزم یک سیاستگذاری واقع بینانه و همکاری تمامی ارگانهای دولتی، سازمانها، مراکز علمی و پژوهشی بخش خصوصی و نیروهای کارآمد مردمی است.

بحث و نتیجه گیری:

ایجاد تعادل در زندگی انسانها بر روی کره زمین ضرورتی اجتناب ناپذیر است پس برای دستیابی به آن باید تلاش نمود و از اندیشه نیروهای کارآمد مردمی و متخصصان آگاه و مطلع استفاده کرد. روشهای دستیابی به توسعه پایدار گوناگون و متفاوتند و با توجه به بسترهای کاری و فعالیتهای موردی هر جامعه و در رابطه با امکانات بالقوه طبیعی و انسانی موجود در هر کشوری اتخاذ می شوند. بحران محیط زیست در سطح جهانی خسارات جبران ناپذیری به بار آورده است. بحرانی که شاید نتوان راه حلی برای آن پیدا کرد ولی آنچه که مسلم است سیاستگذاری واقع بینانه اداره کنندگان جهان و دولتمردان کشورها، نهادهای مدنی و سازمانهای غیر دولتی، به همراه توانمندیهای تخصصی اندیشمندان و صاحب نظران خواهد توانست از بحرانهای موجود بکاهد و مانع از تشدید آن شود. ضمن این که آگاه سازی جوامع نیز در خصوص اهمیت حفاظت و نگهداری از محیط زیست و میراث ارزشمند آن به این مسأله کمک خواهد کرد.

امروزه تداوم حیات اجتماعی انسانها در صورتی امکان پذیر است که به اهمیت زیستگاههای خود پی برده و در نگهداری چشم اندازهای زیست محیطی خود بکوشند و به ارزش پدیده های موجود در آن واقف باشند. چرا که احیای مجدد آنها در صورت تخریب امکان پذیر نخواهد بود و با از بین رفتن بسترهای زیست محیطی توسعه ای ناپایدار حاکم خواهد شد که خطرهای جدی آن آیندگان را بیشتر تهدید خواهد کرد.

پژوهش در مورد حفاظت از میراث طبیعی و محیط زیست برای تداوم بقای انسان به قدری حائز اهمیت است که یونسکو تمامی کشورهای جهان را بر آن داشته است، روشهای نوینی را برای حفظ و حراست آن ها به کار گیرند بدون تردید عامل توسعه آموزش فرهنگ رویایی با طبیعت نیز می تواند در حفاظت از میراث طبیعی مفید باشد و در این ارتباط، محیط نیز خود سبب گسترش این ارزش فرهنگی می گردد که این امر یکی از مهمترین اهداف توسعه پایدار است. در این جا بر نقش آموزش در تمامی سطوح باید تأکید گردد، زیرا آموزش موجب رشد و توسعه فرهنگی خواهد شد و زمانی که افراد یک جامعه نسبت به لزوم حفظ میراث طبیعی خود آگاه باشند بهتر و بیشتر می توانند در نگهداری آن کوشا باشند. امروزه کنوانسیون میراث جهانی در بالا بردن آگاهیهای مردمی در سراسر جهان نقش بسیار مؤثری را ایفا می کند و برنامه های متنوعی را در دستور کار خود قرار داده است که تماماً اهداف توسعه پایدار را به دنبال دارند.

منابع و مأخذ:

- ۱- پاپلی یزدی، م.ح. ۱۳۷۴. اهمیت مسأله محیط زیست» فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال دهم، شماره ۱. ص ۸
- ۲- تومه، ژ. ۱۳۷۳. توسعه فرهنگی و محیط زیست، ترجمه محمود شارع پور، مرکز پژوهشهای بنیادی. ص ۶۸.
- ۳- رضوانی، ع. ا. ۱۳۸۷. حفاظت مشترک از میراث فرهنگی و طبیعی ضرورتی برای دستیابی به توسعه پایدار، فصلنامه علمی محیط زیست، شماره ۴، ص ۴.

- ۴- سازمان پارکها و فضای سبز تهران . ۱۳۷۲ . فصلنامه علمی و آموزشی فضای سبز ، سال اول ، شماره ۴.ص
۵۸.
- ۵- سازمان حفاظت محیط زیست ، ۱۳۷۳ . فصلنامه علمی محیط زیست ، شماره سوم .ص ۵۱.
- ۶- سازمان حفاظت محیط زیست ، ۱۳۷۶ . فصلنامه علمی محیط زیست ، شماره سوم . ص ۵۱.
- ۷- محمودی ، م . اصول طراحی پایدار در راستای توسعه پایدار
- ۸- یونسکو ، طبیعت و منابع . ۱۳۷۵ . فصلنامه پژوهشهای محیط زیست و منابع طبیعی ، شماره ۶، ص ۳۱.

Abstract:

The maintenance of natural heritage and human role in this maintenance are main factors that balance people's lives and meet the needs of people for enhancing the quality of life, and this process can lead to the sustainable development. Natural heritage describes the historical background, culture and natural attractions of the countries and it took place during years. People themselves have different personality dimensions such as material, immaterial (spiritual), moral and cultural. The environment is also effected by people's personality dimensions that live in that environment and people's identity is formed by the environment. The ultimate development is going to happen when the environment and people of the society can relate to each other, and this goal is not going to happen unless all the people in a society or in the whole world have the appropriate behavior toward the environment. Appropriate behavior toward the environment is a desirable behavior of a human being toward different environments. He/she lives in, such as, cultural, economic and political environments. If a society has these properties it will be led into the sustainable development. The first step toward sustainable development is to identify the environment and people who keep what is inside the environment safe. Different factors are going to effect on sustainable development, but this is very important that we alert politicians to prepare a great plan for using the best of the natural and financial resources and the other ones to make the development sustainable.